

Ahmet Mithat Efendi'de Sa'y U Amel Düşüncesi ve Râkım Efendi

Kenan DEMİR*

Öz

19. yüzyılda Osmanlı Devleti iktisadi kalkınmayı gerçekleştirmek ve Avrupa devletlerin seviyesine ulaşmak için devlet öncülüğünde birçok girişimde bulunmasına karşın bundan gerekli başarıyı elde edememiştir. Bu nedenle ülkedeki iktisadi kalkınmanın teşebbüs-i şahsi doğrultusunda sa'y u amelle gerçekleşeceği inancı doğmuştur. Osmanlı aydınları dönemin basınında halka sa'y u amel psikolojisini aşılacak için yazılar yayımlanmıştır. Bu yazarlardan biri de Ahmet Mithat Efendi'dir. Ahmet Mithat iktisadi kalkınma için ülkenin çalışkan insanlara ihtiyacı olduğunu farkında olmuş ve yazılarında halkın memur olmaktan ziyade özel girişim faaliyetlerinde sa'y u amel etmesini istemiştir. Sa'y u amelle insanların sıfırdan birçok servete sahip olacaklarını romanlarında vurgulamıştır. Ahmet Mithat'ın başta Râkım Efendi olmak üzere roman karakterlerin çoğu özel teşebbüs tarzı işlerde sa'y u amelle maişetini karşılayan çalışkan tiplerdir. Ahmet Mithat'ta sa'y u amel vurgusu servet biriktiren ve para kazanma hırsı olan tiplerden ziyade kendi refahı ve toplumdaki diğer kişilerin refahını artıran kişiler olarak resmedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat Efendi, Sa'y u Amel, Râkım Efendi, Osmanlı Devleti, Ekonomi

Sa'y U Amel Thoughts in Ahmet Mithat Efendi and Râkım Efendi

Abstract

In the nineteenth century, although the Ottoman state made many state-led initiatives in order to realize economic development and to reach the level of European states, it did not achieve the necessary success. For this reason, the belief that the country will be realized in the direction of the enterprise in order to realize the economic development has arisen. The writings of the Ottoman intellectuals were published in the press in order to instill a number of people's psychology. One of these writers is Ahmet Mithat Efendi. Ahmet Mithat became aware of the need for hard-working people in the country's economic development, and in his writings wanted the

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 04.12.2018

Kabul/Accepted: 05.02.2019

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.491073>

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İstanbul, Türkiye, E-posta: kdemir@medipol.edu.tr **ORCID ID** <http://orcid.org/0000-0003-1508-5978>

public to enumerate in private enterprise activities rather than civil servants. He emphasized in his novels that people will have many fortunes from scratch. Most of the other novel characters of Ahmet Mithat, especially Râkım Efendi, are the hardworking types that meet the number of private enterprises. In Ahmet Mithat, the emphasis is on the wisdom of those who accumulate wealth and who have the ambition to earn money, rather than those who increase their welfare in their lives and in the lives of others in the society.

Keywords: Ahmet Mithat Efendi, Sa'y u Amel, Râkım Efendi, Ottoman State, Economy

1. Giriş

19. yüzyılda Osmanlı bürokratları iktisadi olarak geri kalmasının nedenlerini sorgulamış ve bir an önce ülkenin iktisadi kalkınmasının gerçekleşmesini istemiştir. Osmanlı bürokratları bu soruna çözüm bulmak amacıyla devletin desteğiyle birçok girişimde bulunulmasına karşın bunlardan bir fayda elde edilememiştir. Devlet ülkede fabrikalaşmanın yaygınlaşması için birçok fabrika açmış, İstanbul'daki esnafı teşkilatlandırarak bunların şirketlerini kurmasını desteklemiş ancak bu adımlarda da gerekli başarıyı elde edilememiştir. Devletin iktisadi kalkınmada attığı adımların başarısızlıkla neticelenmesi sonucu 1860 senesinde iktisadi başarının devlet desteğiyle değil halkın özel girişimiyle gerçekleşeceği fikri doğmuştur. Ülkede özel girişim tarafından birçok şirketin açılmasına devlet destek olmuştur. 1851 senesinde İstanbul'da Ahmet Cevdet Paşa ve Fuat Paşa öncülüğünde hisselerinin halka arz edilmesiyle Şirket-i Hayriye kurulmuştur. İstanbul'daki boğaz ulaşımını sağlayan Şirket-i Hayriye'nin başarılı olması nedeniyle bu dönemde bu tarz özel girişim gerektiren işlerin başarılı olacağı vurgulanmış ve Avrupa milletlerinin de bugünkü iktisadi başarısının arkasında bunun yattığı ifade edilmiştir.

1831 senesinde çıkarılan ve devletin resmi gazetesi olan *Takvim-i Vekayi* ülkenin ilk gazetesidir. Bu gazeteden sonra ülkede basın kamuoyu oluşturma görevi 1860 senesinde yayımlanan gazeteler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. 1860 senesinde sırasıyla yayımlanan *Tercüman-ı Ahval*, *Tasvir-i Efkar*, *Mecmua-ı Fünun*, *Mirat* ve *Muhbir* gibi gazetelerin değindiği konulardan biri de ülkenin iktisadi sorunudur. Yukarıda sayılan gazeteler ve sonraki süreçte yayımlanan süreli yayımların ülkenin iktisadi sorunların çözümü olarak dile getirdiği bir öneri de halka çalışmak psikolojisini aşlamak olmuştur. Dönemin gazetelerinde çalışma, lüzum-ı sa'y u amel olarak dillendirilmiş ve çalışma psikolojisi halka verilmek istenmiştir. Ülkedeki iktisadi geriliğinin nedeni ise özel girişim yeteneğinin olmaması gösterilmiştir. Avrupa'nın bugünkü iktisadi başarısının tüm iktisadi faaliyetlerin halk tarafından gerçekleşmesi sonucu olduğu vurgulanmıştır. Halkın birbiriyle rekabet ederek birçok teknolojiyi icat ettiği ve bu rekabetin halktaki teşebbüs ruhunun artmasına neden olduğu ifade edilmiştir. Ülkede yaşayan gayrimüslimlerin iktisadi refahın nedeni ise bunların özel teşebbüs gerektiren işlerle iştiğal etmesi gösterilmiş ve ülkedeki ticari ve sanayi teşebbüsleri bunların gerçekleştirdiği dile getirilmiştir.

Osmanlı basınında doğrudan sa'y u amel üzerine olan yazılar sınırlı olup bu yazıların ilki ve en fazla görüldüğü *Mecmua-ı Fünun* dergisindedir. 1862 senesinde Münif Paşa öncülüğünde Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin yayın organı olarak çıkan *Mecmua-ı Fünun* ülkede halka Avrupa'daki tüm ilim ve fenleri öğretmeyi amaçlamış ve bu doğrultuda birçok kurumu tanıtmayı hedeflemiştir. Derginin amaçladığı hedeflerden biri de halktaki çalışma psikolojisini geliştirmektir. Bu doğrultuda derginin 2. sayısında Ohannes Efendi'nin *İlm-i Servet-i Milet*, 8. sayısında Mehmet Şerif Efendi'nin *Lüzum-ı Sa'y u Amel*, 32. sayısında Ethem Pertev'in *Medh-i Sa'y ve Zemm-i Betalet Hakkında Meşahir-i Ulema-yı İslamiye'den Kemal Paşazadenin Arabi Risalesinin Tercümesidir* ve 39. sayısında Macid Bey'in *Lüzum-ı Sa'y u Amel* başlıklı makalesi yayımlanmıştır. Bu makalelerde halkın çalışma psikolojisi artırılmak istenmiş ve sa'y u amelin eğitimle geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Kuran-ı Kerim'den ayetler ve atasözlerinden birçok örnek verilerek eskiden halkın sa'y u amelle özel girişim gerektiren işlere rağbet ettiği ve birçok zanaat şubesinde uzmanlaştığı vurgulanmıştır. *Muhbir*'in giriş yazısında Ali Suavi de Batılı ülkelerin bugünkü kalkınmasının arkasında çalışmanın olduğunu belirtmiş ve medenileşmenin insandaki çalışma psikolojisinin daha da arttırdığını ifade etmiştir. 1860'ların en etkili aydınlarından Namık Kemal de *Cüzdân* dergisinde Sa'y başlığını taşıyan yazısında çalışmanın önemini anlatmıştır. Namık Kemal Kuran-ı Kerim'den birçok ayeti örnek göstererek çalışmanın menfaatlerine değinmiştir. Dönemin aydınlarından bir diğeri Reşad Bey de popüler olan Franklin'in çalışma hakkındaki eserini tercüme etmiştir. Eser, tüm halkın okuması ve anlaması için basit bir Türkçeye yazılmıştır. Halkın istifade etmesi amacıyla kitap Ebuuzziya Tevfik tarafından 1873 senesinde *Cüzdân*'da tefrika edilmiştir.¹

1860'larda basında sa'y u amel üzerine yayımlanan yazılardan sonra bu konuya değinen aydınlardan biri de Ahmet Mithat Efendi'dir. Ahmet Mithat, ülkenin iktisadi olarak gerilemesinin en önemli nedeni olarak ülkede yerli tüccar ve sanayici sınıfın olmamasını göstermiştir. Ve yazılarında bunun nedeni olarak da ülkede halkın özel teşebbüs gerektiren işlere rağbet göstermemesini belirtmiştir. Bu gibi faaliyetleri daha çok yabancıların yapması nedeniyle ülkede ticaret ve sanayi gibi sektörlerin bu sınıfın elinde olduğunu ve bunun ülke servetine zarar verdiğini dile getirmiştir. Ahmet Mithat, Müslüman halkının özel teşebbüs gerektiren işlere rağbet edilmesi sağlınırsa ülkede zenginleşen yerli bir Müslüman sınıfın oluşacağını ve devletin bundan istifade edeceğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda Ahmet Mithat, önce 1872 senesinde *Dağarcık* dergisinde, sonra 1878 senesinde *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde bu konu hakkında birçok yazı yayımlanmıştır. *Tercüman-ı Hakikat*'teki yazılarını 1879 senesinde *Sevda-yı Sa'y u Amel* başlığıyla kitap haline getirmiştir. Ahmet Mithat, bu yazılardan başka *Ekonomi Politik, Hallu'l-Ukad ve Teşrik-i Mesai ve Taksim-i Mesai* başlıklı ekonomi kitaplarında bu konuya sıklıkla değinmiştir. Ahmet Mithat, çalışma psikolojisini romanlarda da aktarmış ve birçok roman başkarakteri sa'y u amelle geçimini sağlayan kişilerdir. Bu çalışmada Ahmet Mithat'ın yazıları ışığında sa'y u amel düşüncesi verilmiş ve sonra da *Felâtu Bey*

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için diğer çalışmamıza bakılabilir. *Osmanlı Basınında Sa'y u Amel Tartışmaları*, Erciyes İletişim Dergisi, 5/3, 2018, ss. 124-140.

ile Râkım Efendi adlı kitabın başkarakteri Râkım Efendi'nin portresi, sa'y u amel işiği altında incelenmiştir.

2. Ahmet Mithat Efendi'nin Hayatı

1844 senesinde İstanbul'da doğan Ahmet Mithat, babasını küçük yaşta kaybettiğinden yoksul bir hayat geçirmiştir (Bayrak 2015: 187). 6-7 yaşlarında babası tarafından bir aktar dükkânına çırak olarak verilen Ahmet Mithat burada zor bir iş yüküne maruz kalmasına karşın çalışkanlığıyla kısa sürede işi öğrenmiş ve mesleğinde ilerlemiştir. Aktarlık yaparken dükkânın hemen yanındaki Hacı İbrahim Efendi'den okuma yazmayı öğrenmiştir (Çonoğlu 2015: 29-30). Bu yıllarda Galata'da bir yabancıdan Fransızca öğrenmeye başlamıştır. Babasının 1856 senesinde ölümü nedeniyle Vidin'de amcasının yanına gitmiş, burada mahalle mektebine başlamış, bir yıl sonra amcasının İstanbul'a gelmesiyle Tophane'deki bir sıbyan mektebine gitmiş ve buradan 1861 senesinde mezun olmuştur (Durgun 2015: 19). 1861 senesinde amcasıyla beraber tekrar Vidin'e gitmiş, burada Niş Rüştîyesi'ne yazılmış, okulu bitirdikten sonra amcasının yardımıyla Tuna Vilayet-i Mektub-i Kalemî'nde memur olarak işe başlamıştır (Kudret 1986: 17). Burada Vali Mithat Paşa'nın ilgisini çekmiş ve paşanın mahiyetine girmiştir (Rado 1986: 4). 1868 senesinde *Tuna* gazetesinde yazar olarak çalışmaya başlayan Ahmet Mithat bir sene sonra gazetenin başyazarı olmuştur. Bu gazeteyle Ahmet Mithat'ın gazetecilik hayatı başlamıştır (Uğurel 2014: 1337). *Tuna*'daki yazıları İstanbul basınında ilgi uyandırmış ve bazı yazıları İstanbul gazetelerinde tekrar yayımlanmıştır (İnuğur 1999: 282). Mithat Paşa'nın Bağdat'a vali olarak atanmasından dolayı Ahmet Mithat'ta Mithat Paşa ile birlikte Bağdat'a gitmiş, burada vilayet gazetesini çıkarma yetkisi verilmiş, ayrıca *Zevra* gazetesini de çıkarmıştır (Bayrak 2015: 188).

1871 senesinde İstanbul'a gelen Ahmet Mithat geçimini sağlamak amacıyla *Ceride-i Askeriye*'ye başyazar olarak işe başlamıştır. Bir yandan da akşamları Tahtakale'deki evinde kurduğu matbaada aile üyelerinin de katkılarıyla kitaplarını çıkarmıştır (Çonoğlu 2015: 37). Bu yıllarda *Basiret* gazetesine de yazılar vermiştir. 1871 senesinde evindeki matbaasının Eminönü Asmaaltı'nda Camlı handa bir odaya taşımış ve birkaç işçiyi istihdam etmiştir (Durgun 2015: 24). Bu dönemde Fransızca ve Türkçe yayımlanan *Takvimi Ticaret*'i basmaya başlamış ve Türkçe kısmını hazırlamıştır (Durgun 2015: 24). 1872 senesinde *İbret*'in yönetimini almış ve gazeteyi Yeni Osmanlıların sözcüsü haline getirmiştir (Koloğlu 2010: 85-86). 1872 senesinde tek sayı yayımlandıktan sonra kapatılan *Devir* gazetesini çıkartmış, (Nalcioğlu 2013: 318-319) bir süre sonra da 13 sayı yayımlanan *Bedir* adlı bir gazete yayımlamıştır (Baykal 1990: 75). Aynı senede halka ansiklopedist bilgi veren *Dağarcık* dergisini yayımlamıştır. Dergi, şirketteleşme düşüncesi, çalışma ve sosyal adalet gibi konuları sütunlarında işlemiş ancak 10. sayıdan sonra izinsiz yayımladığı için hükümet tarafından kapatılmıştır (Toprak 1984: 16). 1873 senesinde Rodos'a sürgün edilmiş, sürgünde iken Mehmet Cevdet imtiyazlığında (Nalcioğlu 2013: 404) ansiklopedist bilgiler veren *Kırkambar* dergisini çıkartmıştır (Jeltjakov 1979: 91).

1876 senesinde Abdülaziz'in tahtan indirilmesinden sonra yurda dönem Ahmet Mithat, bu yıllarda tamamen yayıncılık işleriyle uğraşmış, bir yandan eski eserlerinin

yeni yayınlarını çıkarırken bir yandan 1876 senesinde *İttihat* adlı bir gazete yayımlamış ve *Kırkambar* dergisini de çıkartmaya devam etmiştir (Kudret 1986: 18). 1877 senesinde 156 sayı yayımlanan *Osmanlı* gazetesini yayımlamıştır (Uğurel 2014: 1336). Gazete tek yaprak olarak çıkmış, bir tarafı Fransızca diğer tarafı Türkçe basılmıştır (Çapanoğlu 1964: 7). 1877 senesinde resmi gazete *Takvim-i Vekayi* yönetimine ve Matbaa-i Amire Müdürlüğü'ne atanmıştır (Doğan 2013: 196). 1878 senesinde günlük gazete olarak *Tercüman-ı Hakikat'ı* çıkartmıştır. Orta boyda, birçok farklı konularda yazıların görüldüğü bu gazeteyi halkın anlaması için yazılarını sade bir dille yazmıştır (Baykal 1990: 121). Gazetede, halkı eğitici ve onlara okuma alışkanlığı veren bir yayın politikası gütmüştür. Gazetede yazıların çoğunluğu Ahmet Mithat'ın yazıları ve tefrikalarıdır (Koloğlu 1985: 87-88). Ayrıca *Saadet* ve *Tarik* gibi gazetelerde de yazıları yayımlanmıştır (Çapanoğlu 1964: 120). 1887 senesinde Stocholm'daki Müsteşrikler Kongresine katılmış, burada 3,5 ay Avrupa'yı gezme fırsatı bulmuştur (Uraz 1941: 5). II. Meşrutiyet döneminde ise bir yandan eserlerini yayımlarken bir yandan da Darülfünun, İstanbul Kız Öğretmen Okul'u ve Darüşşafaka'da dersler vererek hocalık yapmıştır (İnuğur 1999: 283).

Ahmet Mithat, bürokratik ve entelektüel girişimleri dışında iş adamlığı vasfına sahip olmuş, birçok ticari girişimde bulunarak ekonomik kazancını artırmıştır (Okay 2002: 135). Yayımladığı eserlerin çokluğu nedeniyle 'yazı makinesi' lakabı ile bilinen Ahmet Mithat 19. yüzyılın son çeyreğinin en çok okunan yazarıdır (Jeltjakov 1979: 110). Ahmet Mithat ekonomiye ait görüşlerini *Ekonomi Politik* ve *Hall'ül-Ukad* adlı eserlerinde açıklamıştır. *Ekonomi Politik* kitabında himayeci görüşleri savunan Ahmet Mithat bu eseri Belçikalı bir yazardan çevirmiş, (Çavdar 2007: 43) eserde çeşitli ekonomi konularına değinmiştir. *Hall'ül-Ukad* kitabında ise felsefe, hukuk ve ekonomi disiplinlerini okurlarına öğretmeye çalışmıştır (Bolay 2002 :529). Ahmet Mithat, 1912 senesinde Darüşşafaka'da ders verirken kalp krizi geçirerek vefat etmiştir (Okay 2002: 135).

3. Ahmet Mithat Efendi'de Sa'y u Amel

Ahmet Mithat, hayatında sa'y u amel bir ilke olarak benimsemiş ve birçok ticari girişimde bulunmuştur. Sa'y u amel sonucu kazandığı paralarla Beykoz'da yalı satın almıştır. Ayrıca Akbaba Köyü'nde bir çiftlik satın alarak burada çiftliği işletmiş ve çiftliğin ürünlerini satmıştır. Ülkede ilk defa sunî kuluçka makinesi ve modern arı kovanları kullanarak üretim gerçekleştirmiştir. Yine çiftlik civarında sirmakeş suyunu sahip olduğu istimbol ile şehre getirmiş ve suyu damacancılarla evlere dağıtmıştır. Sonra Sirkeci'de bir sucu dükkânı açmış ve burada 50 kişi istihdam etmiştir (Okay 2002: 135). Haftada sadece bir gecesini ailesiyle geçiren Ahmet Mithat, diğer gecelerde ise çalışıp çabalamıştır (Doğan 2013: 197). Ahmet Mithat'ın çalışma aşkı zengin olma hayalinde ve para hırsında olan kapitalist bir patron portresinden ziyade geçimini sağlayıp hayatında refaha erişmek istemesinden gelmektedir (Okay 2002: 135). Ahmet Mithat, ideal Osmanlı tipi yaratma vazifesini kendisine amaç edinmiş bu doğrultuda halka eğitim verilmesiyle bunun gerçekleştireceğine inanmıştır. Hemen hemen tüm eserlerinde, çalışma, ticaret, eğitim, teknoloji gibi konuları seçmesi onun ideal birey yaratma amacını

taşımadır (Yıldırım 2011: 1786). *Dağarcık*'taki bir makalesinde hayvanların bir arada yaşaması ve çalışkanlığını resmederek insanlara ders vermek istemiştir (Saridoğan 2014: 144).

1860 senesinden itibaren gazetelerin çoğunun değindiği lüzum-ı sa'y u amel konusuna Ahmet Mithat da yazılarında değinmiştir. 1878 senesinde *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yayımlanan ve sonra *Sevda-yı Sa'y u Amel* başlığıyla kitap haline getirdiği yazılarında sa'y u amel konusuna değinmiştir. Ahmet Mithat, iktisadi kalkınmanın sa'y u amelle gerçekleştirileceğini belirtmiş ve Osmanlı'nın geri kalmasına karşın Avrupa kalkınmasının nedeni olarak orada şevkle sa'y u amelin gerçekleştirilmesini göstermiştir (Ahmet Mithat 1879: 5). İnsanın sa'y u amelinden başka bir sermayesinin olmadığını vurgulamış ve bu doğrultuda sa'y u ameli şevkle gerçekleştirenlerin önemli kazançlar elde ettiğini belirtmiştir. İnsanoğlunun sa'y u amelde bir gevşeklik göstererek yararsız işlerle girişmemesini ve kendi yetenek ve bilgisini artırarak sa'y u amel gayretinden vazgeçmemesini istemiştir (Ahmet Mithat 1879: 7-8). Her insanda sa'y u amel duygusunun doğuştan geldiğini ancak insanda olan bu yeteneğin geliştirilmesinin terbiye sayesinde gerçekleştiğini vurgulamıştır. Bugün Avrupa halkının eğitim sayesinde yeteneğini artırarak sa'y u amelini gerçekleştirdiğini ve yüreklerinde çalışma duygusunu canlı tutarak faziletlerini artırdığını ve bunun sonucunda sa'y u amellerinden büyük istifade ettiklerini belirtmiştir (Ahmet Mithat 1879: 8-9).

Ahmet Mithat vatan ve hürriyet aşkının ülkede yeni yeni uyanmaya başladığını ama çalışma aşkının eskiden beri mevcut olduğunu belirtmiş ve bu uğurda birçok güzel sözlerin insanın aklında kazılı olduğunu ifade etmiştir. "*İnsan için semere-i sa'yinden başka yoktur*", "*Dünyan için edebiyen dünyada yaşayacak imişsin gibi yaşa*" "*Kasib Allah'ın mahbududur*", "*Allah, ittika ile çalışanlara hesapsız verir*", "*Şükür eder iseniz yani elinizdeki nimetin kadrini takdir eder iseniz onu arttırırım*", "*Allah işlerinizde size de tevfiik vericidir*", "*Taleb edenler yani çalışanlar bulurlar yani nail olurlar*" gibi insandaki sa'y u amel istidadına yönelik Kuran-ı Kerim'de ayetlerin olduğunu ve ayrıca "*Meramin elinden bir şey kurtulmaz*", "*Çiğnemededen yutulmaz*", "*Kime lazım ise ekmek ona lazım ekmek*" gibi bir çok atasözlerinin bu toplumda yaygın olarak söylendiğini belirtmiştir. Ülkede eskiden beri sa'y u amel istidadı olduğu için bu kadar sözün yaygın bir şekilde dillendirildiğini ve Anadolu ile Rumeli halkının sa'y u amelden başka bir şeyle geçinmediklerini ifade etmiştir (Ahmet Mithat 1879: 13-14). İstanbul'daki Müslüman cemaatinde sa'y u amel duygusunun olmadığını belirtmiştir. Dünyanın dört bir yanında yabancı insanların çalışmak için İstanbul'a geldiklerini ayrıca buradaki gayrimüslim vatandaşların devlete hiçbir zaman müracaat etmediklerini, kendi sa'ylarıyla geçindiklerini hatta Anadolu ve Rumeli'den birçok halkın buraya çalışmak için geldiklerini ve sa'y u amelle geçinenlerin hiçbir zaman aç kalmadıklarını vurgulamıştır. Ayrıca Anadolu ve Rumeli halkının İstanbul'da sa'y u amel edip geçimlerini karşılamasının yanında ülkelerine birçok sermayeyi biriktirerek tasarrufla döndüğünü ifade etmiştir. İstanbul'da bir milyondan fazla insanın sa'y u amel ederek geçinmelerine karşın yerli halkın sa'y u amel etmemesini eleştirmiş ve yerli halkın sa'y u amelle gerçekleşen işlere ya hor baktıklarını ya utandıklarını ya da belli ağır işlerden kaçıp devletin kapısında memur olmak peşinde koşarak devlete yük olduklarını söylemiştir. Sa'y u amelle geçinmek yerine

devlete yük olarak maişetini geçinmek isteyenleri eleştirmiş ve kendisinin bu sınıfı tenkit ettiğini belirtmiştir (Ahmet Mithat 1879: 15-17).

Ahmet Mithat gerek fert gerek millet olarak sa'y u ameli aşkla iştigal edenlerin bu yolda önemli kazanımlar elde edeceğini belirtmiş ve önemli olanın sa'y u amelin şevkle gerçekleştirilmesi olduğunu vurgulamıştır. Bir mecnunun nasıl sevgilisinin dertleriyle hemhal olup dertleniyorsa çalışmak peşinde olan kişilerin de sa'y u amellerini aynı hevesle gerçekleştirmesini istemiştir. Sa'y u amel gerçekleştirenlerin hedefine ulaşması ile aşkın maşukuna ulaşmasını birbirine benzetmiştir (Ahmet Mithat 1879: 18-19). Çalışmak sevdası olmayan tembel insanların sa'y u ameli gerçekleştirmeye üşendiklerini ve hayatın kendisine verdiği fırsatlardan istifade edemediklerini ama buna karşın sa'y u amel sevdası güçlü olan çalışkan insanların ise teşvike gerek duymadan kendi aşkıyla sa'y u amele dört elle sarılıp iştigal olduğu işi aşkla hırpalayıp birçok kazanç elde ettiklerini belirtmiştir. Çalışmayı sevda duygusuyla gerçekleştirenlerin topluma da faydaları dokunduğunu ifade etmiştir (Ahmet Mithat 1879: 20-21). Sa'y u ameli sevda psikolojisiyle yaşayanların en büyük zevklerinin ise çalışmak olduğunu dile getirmiş, bu duygudan mahrum kalanların ise çalışmaya tahammül edemediklerinden birçok zorluk gördüğünü belirtmiştir (Ahmet Mithat 1879: 23). Aşksız yaşanmadığı gibi sa'y u amelsiz de yaşanmayacağını ve sevda-yı sa'y u amelin insanı meşgul tutarak eğlendirdiğini ve aşkın bile bu kadar eğlendirmedeğini ifade etmiştir (Ahmet Mithat 1879: 24-25). Sadaka ve ihsan gibi gelire geçinen kişileri eleştirmiş ve en büyük ihsanın ise çalışmak sonucu elde edilen kazanç olduğunu söylemiştir. İnsanoğlunun sa'y u amel sonucu elde ettiği kazançtan zevk aldığını ama sadaka gibi gelirlerin ise insana hiçbir zevk vermediğini belirtmiştir (Ahmet Mithat 1879: 36).

Ahmet Mithat, padişah II. Abdülhamit'te sa'y u amelin sevda şeklinde olduğunu ve çalışma sonucu elde ettiği mükâfattan zevk aldığını ifade etmiştir. Kendisinin devlet ve milletin hizmeti yolunda şevkle sa'y u amel edip bundan zevk aldığını ve bu uğurda birçok gayret gösterdiğini belirtmiştir. Padişahın sa'y u amel sevdası ve çalışkanlık şevkiyle milletin takdirini elde etmeye çalıştığını bildirmiştir (Ahmet Mithat 1879: 36-38).

Ahmet Mithat vatan ve hürriyet sevgisi derecesinde çalışma sevgisi olsaydı ülkede mali dengeyi sağlamak için memur maaşlarını azaltma politikalarına üzülenlerin sayısının az olacağını belirtmiştir. Hatta çalışmak sevdasıyla çalışıp maişetini gideren kişilerin devlete hizmet ettikleri zaman devletin onlara vereceği maaşı almayacaklarını almak zorunda kalsalar bile maaşının azaltılmasından hiç etkilenmeyeceklerini ifade etmiştir. Hayatta en kötü gelir kazanma yönteminin sa'y u amel sevdası olmayıp kendi geçimini sağlamak için birçok araçlara ricalar edip devlet kapısında beş altı yüz kuruş karşılığında hizmet etmek olduğunu ve bu paranın sıradan bir amelinin parasına eşit olduğunu belirtmiştir. Ayrıca devlet kapısında çalışarak elde edeceği kazancının sürekliliğinden emin olmaması nedeniyle yaşadığı üzüntünün de acınacak bir durum olduğunu söylemiştir (Ahmet Mithat 1879: 40-41). Sa'y u amel sevdasıyla çalışan kişilerin devlette memur olmak gibi bir dertlerin olmadığını ve bunların sa'y u amel sevdasına düşmesinin nedeninin memur olamadıklarından kaynaklanmadığını belirtmiştir. Çalışmak sevdasında olan kişilerin en büyük rütbenin emeğiyle elde ettiği kazancı olduğunu vurgulamıştır. Devlet memurluğu yaparak şeref kazananların sa'y u

amel sevdası gözükmeyen tembel kişiler olduğunu belirtmiştir (Ahmet Mithat 1879: 41-42).

Ahmet Mithat kalkınmış ülkelerin insanların özel teşebbüs yolunda sa'y u amel ettiklerinden dolayı bu seviyeye geldiklerini ifade etmiştir. Bu gibi ülkelerde devlet kademesinde memur edenlerin çalışmak sevdasından ziyade vatan aşkında dolayı bu görevi icra ettiğini ve memurluk görevini kendi şevki için değil vatan menfaati dolayısıyla yürüttüğünü aktarmıştır. Bu ülkelerdeki vatandaşların memur olarak asla zengin olamayacağını farkında olduklarından sa'y u amellerini özel teşebbüs gerektiren işlerde kullanıp büyük servet elde ettiklerini belirtmiştir. Memur olarak çok tasarruf etmeyeceklerinin farkında olduklarını ve bu nedenle zenginleşmek için özel teşebbüs gerektiren işlerde sa'y ettiklerini ifade etmiştir. Bu yolda ya fabrika kurma ya maden ocağı açma ya ticaret şirketi ya banka tesis etme ya da demiryolu inşa etme teşebbüslerine girilerek milyonlarca lira kazandıklarını vurgulamıştır (Ahmet Mithat 1879: 42-44). Avrupa'da milyon kazanan bir başvekili gösterilemeyeceğini ama çalışmayla milyon kazanan nice Rotschild ve Krupp'u örnek gösterileceğini ifade etmiştir. Rotschild'in trampacı bir Yahudi'nin oğlu ve Krupp'ın ise bir demirci ustasının oğlu olduğunu bunların memurluktan ziyade özel teşebbüs işlerinde sa'y u amel edip zenginleştiklerini belirtmiştir (Ahmet Mithat 1879: 44). Beş yüz kuruşlu aylıklı bir memurun kazancını elinde testi ile su satan bir kişinin kazandığını ve dükkânı olan bir kişinin beş altı bin kuruşluk orta halli bir memurun kazancını elde ettiğini ve özel teşebbüs işleri tercih edenlerin zenginleşeceğini vurgulamıştır. Bir ülkede sa'y u amel etmeyip geçimini devlet memurluğundan elde eden kişilerin devletin mali kısıtlaması gibi tedbirlerden en çok korkan kişilerin olduğunu belirtmiştir. Devletin sürekli devlet memurluğu yapan kişilere maaşını veremeyeceğini ve her zaman sekiz kişi çalışması gereken bir yere seksen kişiyi istihdam edemeyeceğini ifade etmiştir. İştigallerinde sa'y u gayret etmeyenlerin ne iş olursa olsun iflas edeceklerini ve sevdayı sa'y u amelle mesaini sürdürenlerin her zaman bundan büyük kazanç elde edeceğini belirtmiştir. Ayrıca Kuran-ı Kerim'de belirtildiği gibi "*İnsan için semere-i sa'yi'nden başka bir şey yoktur*" sözünü aktarmıştır (Ahmet Mithat 1879:44-45).

Ahmet Mithat, Amerika'da yaşayan kadınların evde oturmaktan ziyade dışarıda sa'y u amel ettiklerini, yeteneklerine uygun birçok meslekte iştigal ettiklerini ve hatta bazı mesleklerin kadınlarla anılmaya başladığını belirtmiş ve Osmanlı kadınlarına bunu örnek göstermiştir (Ahmet Mithat 1879: 47-48). Ülkede devlet memurluğu olmak isteyenlerin bu işi hizmet olarak gerçekleştirmek ziyade kendi maişetini karşılamak için gerçekleştirilmesini eleştirmiş ve devlet memuru olmak için halkın bin bir ricalarda bulunmasının da acınacak bir durum olduğunu belirtmiştir. Ülkede olması gerekenin halkın kendi teşebbüsüyle bir tütüncü dükkânı gibi faaliyetlerde çalışması gerektiğini söylemiştir (Ahmet Mithat 1879: 52). Özel teşebbüs tarzı işlerle maişetini giderenlerin elde ettiği maddi ve manevi tatminin devlet kapısında bin bir ricayla elde edilen tatminden daha iyi olduğunu vurgulamıştır (Ahmet Mithat 1879: 55-57).

Ahmet Mithat, 1872 senesinde *Dağarcık*'ta yazdığı "*Teavün ve Tenasür*" başlıklı makalede çalışmanın kişisel çıkar doğrultusundan ziyade toplumsal çıkarı düşünerek gerçekleştirilmesini istemiştir. Kişilerin çalışma sonucu kazandığı paraları çıkarları doğrultusunda kullanmasından ziyade cemiyetin faydasına dokunan dayanışma

cemiyetlerin kurulmasını arzulamıştır. İnsanların kişisel servetini artırmaktan ziyade toplumun zenginleşmesi doğrultusunda çalışmasını istemiştir (Ahmet Mithat 1872: 56). Medeniyetin bugünkü seviyesinin ortak girişimler sonucu gerçekleştiğini belirtmiştir. Gelişmiş ülkelerin geri kalmış ülkelere karşı gösterdiği iktisadi tahakkümün nedenini cemiyetler teşkil edilerek sa'y u amelin gerçekleşmesini göstermiştir. Bir tüccar ile bir ticaret şirketi arasındaki güç karşılaşmasını örnek vermiştir (Ahmet Mithat 1872: 56). Ülkede tembellik ve miskinliğin sonucu ülkenin iktisadi ve sosyal olarak gerilediğini ve kısa sürede ülkenin servet kaynakların yok olduğunu belirtmiştir. Ülkede halkın tek geçim kaynağı olarak devlet kapısının görüldüğünü ve bu meslekten başka geçim kaynağının kalmadığını ifade etmiştir. Halkın memur olmasının üretime bir katkısı olmadığını belirtmiş ayrıca memurlukta terfilerin liyakatten ziyade kayırmacılık usulüyle belirlendiğini vurgulamıştır. Halkın memurluk peşinde koşarak maişetlerini gidermenin yerine onların teşebbüs-i şahsi ruhuyla sa'y u amel edip üretken mesleklere rağbet etmesini istemiştir. Halkın emeğini üretim eksenli mesleklere kullanmasıyla ülkenin servetinin artacağını belirtmiştir (Ahmet Mithat 1872: 57-58). Teşebbüs-i şahsi ruhuyla özel girişim faaliyetlerinde bulunmak arzusunda olanların ülkede bu gibi işlerin daha çok gayrimüslim kişiler tarafından yapılmasının ve sermaye eksikliğinin onları ümitsizliğe düşürmemesi gerektiğini belirtmiştir (Ahmet Mithat 1872: 58). Ülke vatandaşların çoğunun tüketici bir hayat geçirme arzusunda olmalarını eleştirmiştir. Halkın kazancını üretim gerektiren işlere harcanmasıyla geleceklerinin güvence altında olacağını ifade etmiştir. Ayrıca halkın bazı tüketim harcamalarını kendi ev hayatını intizama alarak azaltmasını istemiştir (Ahmet Mithat 1872: 59). Halkın sahip olduğu gayrimenkul, altın ve diğer lüks eşyaları satıp ihtiyaç hissettikleri sermayeyi tedarik edeceklerini ifade etmiştir (Ahmet Mithat 1872: 61).

Ahmet Mithat sa'y u amel gerçekleşecek teşebbüsün faydasını bir örnekle açıklamıştır. İyi eğitim almış yedi gencin maişetlerini memurluk yaparak gidermek yerine bir araya gelip özel teşebbüs faaliyetlerinde bir cemiyet teşkil ettiklerini ve bu doğrultuda sermayelerini bir araya getirip Anadolu Kavağı'nda matbaacılık dükkânı işlettiklerini, ailesindeki diğer fertlerle birlikte kadın-erkek demeden iş bölümü ederek çalıştıklarını, kısa sürede işlerini büyüttüklerini ve sonra kâğıdı İstanbul'dan Yahudilerden almayıp doğrudan Avrupa'dan ithal etmeye başladıklarını ifade etmiştir. Bu iş birliğinin sonucu on sene sonra ufak bir kâğıt fabrikası kurarak kâğıtlarını üretecek güce ulaştıklarını ve topluma birçok iş imkânı temin ettiklerini belirtmiştir. Bu teşebbüsle hem kendi refahını iyileştirdiklerini hem de ülke iktisadına fayda sağlayıp ülkenin üretici bir hale gelmesine vesile olduklarını dile getirmiştir (Ahmet Mithat 1872: 60-63).

Ahmet Mithat romanlarında da sa'y u amel sonucu insanların başarı elde ettiklerini belirtmiştir. *Esrar-ı Cinayet* romanındaki Osman Sabri Efendi mesleğinde ve her işte elinden geldiği kadar gayret ederek çalışkan bir kişi olarak resmedilmiş ve gösterdiği çaba sonucu mesleğinde sürekli terfi etmiş ve helalinden zengin olmuştur (Ülgen 1994: 11). Ahmet Mithat'ın *Para* eserindeki Vahdeti ve *Paris'te Bir Türk* roman kahramanı Nasuh Efendi tipleri de sa'y u amelleriyle kendilerini geliştirmeye çalışkan ve çalışkan kişilerdir. Bu kişiler müşküllerinde başkalarından yardım istemek yerine kendilerine güvenen ve sorunlarını kendisi çözen kişilerdir. *Para*'daki Vahdeti karakteri

yaşamında her neyi başarmak gerekirse kendi gücüyle erişmeyi amaçlamış, kendi çabasıyla bir parça ekmek kazanmayı akrabaları aracılığıyla Akdeniz sahillerinde sefa sürmeye tercih etmiştir (Ülgen 1994: 5). *Gençlik ve Teehhül* adlı hikâyesindeki Sabira Hanım karakteri başkalarına muhtaç kalmaktan ziyade kendi emeğiyle geçimini sağlayan bir kişidir. Sabira Hanım, dikiş, nakış, kanaviçe, oya, kese, dantele ve çorap örmek gibi el işleri yaparak geçimini sürdürmüştür (Ülgen 1994: 6). *Paris'te Bir Türk* adlı eserdeki roman karakteri Aleksandr de aynı diğer karakterler gibi çalışma üzerine geçimini sağlamış ve sürekli sa'y u gayret içerisinde olmuştur (Ülgen 1994: 13). *Felatun Bey ile Râkım Efendi* romanındaki Râkım Efendi'nin annesi ve dadısı da hayatını sa'y u amel ile idame ettiren roman karakterleridir. Râkım Efendi'nin annesi her gün el dikişi, oya, çevre ve uçkur gibi el zanaatlarını icra etmiş ve dadı kalfa her gün, annesi ise bazen büyük konaklara çamaşıra ve tahtaya gitmiş ve Salı günleri ise Salıpazarı'nda el zanaatlarını satmıştır (Kaplan ve diğerleri 1979: 99).

Ahmet Mithat'ın *Müşahadat*'taki Seyyid Mehmet Numan karakteri teşebbüs-i şahsi yoluyla servet edinenlerden birisidir. Ticari bilgisi fazla olan Mehmet Numan tek bir meslekle iştigal eden bir tüccardan ziyade her türlü ticari işlemi gerçekleştiren bir ticari acentadır. Mısır'dan Marsilya'ya, Trieste'ye hatta Londra'ya pamuk satmakta, İstanbul'a pirinç ithal edip bunun bir miktarını Rusya'ya ihraç etmekte, Taygan'dan yağ ve un celp ederek bunları Ege adalarına sevk etmekte, Tuna tarafından birkaç gemiyle Akdeniz'e getirmekte ve burada müşteri bulamadığı takdirde bunları Fransa ve İngiltere'ye ihraç etmekte, Avrupa ve Amerika'dan çeşitli dokuma ürünleri ithal ederek Muğla, Antalya ve Mersin limanları aracılığıyla Anadolu içlerine gönderdiğinden kendisine beyne't-tüccar denilmektedir (Ahmet Mithat 2003: 173-174). Mehmet Numan tüccarlar arasında bir nevi acentalık işlevini gören ve her türlü toptan alıp satan bir girişimcidir. Bu ürünleri mağazalara depolamaktan ziyade bunları aldığı gibi satmaktadır. Mesela Girit'ten getirdiği yüzlerce çuval sabunu limanda bir gemiden çıkartıp diğer gemiye naklederek Rusya taraflarına ihraç etmiştir. Ticaretteki başarısı nedeniyle poliçeleri piyasada her zaman kabul görmektedir. Ticaretteki bu itibarı sayesinde büyük sermayesi olmaması ticaretine engel teşkil etmemiştir. İtibarı sayesinde Midilli zeytin üreticilerinden aldığı krediyle İzmir'de kuru üzümcü ve meşe palamutçularını işini görmüş ya da Fiyome'den İskenderiye'ye ithal ettiği kağıt ve mukavvanın bedelini Akka, Ladikya ve Antakya taraflarında toplatıp Triyeste'ye sevk ettiği yapağı geliriyle ödemiştir. Mehmet Numan, tüm bu ticari işlemleri mükemmel idaresiyle çekip çevirmektedir (Ahmet Mithat 2003: 174-175).

Ahmet Mithat'ın roman karakteri Mehmet Numan devlet memurluğunu tercih etmeyen biridir. Aslen Mısırlı olan Seyyid Numan, Mısır'da çiftlik sahibi olan zenginlerin çiftliklerini yöneterek burada gerçekleştiren üretimi İskenderiye'den Avrupa tacirlerini sevk ederek gerekli işlemleri gören ve burada ticarete ustalık kazanan biridir. İstanbul'a geldiğinde de kendisine memurluk teklif edilmesine karşın gelen teklifi reddetmiş ve ticaretle iştigal etmiştir. (Ahmet Mithat 2003: 178-179). Mehmet Numan memurluk teklifini devlet memurluğun kazanç kapısı olarak görmemesi nedeniyle reddetmiştir. Osmanlı Mısır'ında devlet ileri gelenlerin çoğunun arazi sahibi olup ticaretle iştigal ettiklerini ve maişetlerini ziraat ve ticaretle ile karşıladıklarını aralarında zekası ile sıvırlenlerin bürokrasi ve askeri hizmetlerde vazife gördüklerini ama bunların

maîşetlerini ziraat ve ticaret gibi girişimlerle temin ettiklerini belirtmiştir (Ahmet Mithat 2003: 181). Bu düşüncelerin İstanbul'da hakim olmadığını devlet ileri gelenlerin özel teşebbüsle gelen kazanca itibar etmediğini ifade etmiştir. Bunların arazilerini sadece gezinti mekanı olarak gördüklerini, tek dertlerinin bürokraside bir memurluk kapmak olduklarını ve maîşetlerini buradan karşıladıklarını ve bundan başka geçinme yollarını bilmediklerini dile getirmiştir (Ahmet Mithat 2003: 183). Mehmet Numan, İstanbul'a geldiğinde burada 72 milletin kazanç peşinde koşmasına karşın İstanbulluların bunları kıskanmadığına üzüldüğünü belirtmiştir. İstanbulluların çocukluktan itibaren devlet kapısında memur olmak amacıyla koştuklarını belirtmiştir. Mehmet Numan, kendisinin ülke refahını artıracak ve devleti zengin edecek olan özel teşebbüs işine verdiğini ifade etmiştir (Ahmet Mithat 2003: 184). Mehmet Numan, kâr ve kazanç yolunda maîşetini karşılaması düşüncesinin halkta bulunmamasına karşın devletin bu konuda çeşitli girişimlerde bulunduğunu belirtmiştir. Boğaziçi'den şişe, billur, mum fabrikalarının tesis edildiğini, kağıthane ve ipekhanelerin yapıldığını dile getirmiş ve devletin bunları yapmaktaki amacının halkı teşebbüs şahsi gibi girişimlere teşvik etmek olduğunu söylemiştir. Ancak halkın bunu anlayamadığını, bu fabrikalarda donanımlı memur ve işçinin yetişemediğini ve bu nedenle fabrikaların zamanla kapandığını ifade etmiştir (Ahmet Mithat 2003: 185).

4. Sa'y u Amele Bir Örnek Kişi: Râkım Efendi

Felâatun Bey ile Râkım Efendi eseri Ahmet Mithat'ın Rodos sürgünü yıllarında kaleme alınmış ve eser 1875 senesinde neşredilmiştir (Korkmaz 2011: 46). Ahmet Mithat, eserin başkarakterlerinden biri olan Râkım Efendi'yi Batı'nın gerçek değerlerini içinde yaşadığı toplumun değerleriyle sentezini yapan örnek bir kişi olarak resmetmiştir (Uçman 2002:142). Râkım Efendi, çalışkan ve bilgi donanımı yüksek, gösteriş meraklısı olmayan Batı değerlerini bilen ama alaturka aile yaşantısı yaşayan bir Osmanlı vatandaşıdır (Ak, 2006: 262).

Râkım Efendi, eski tophane kavasların birinin oğlu olup ve bir yaşında yetim kalarak annesi tarafından yetiştirilmiştir. Babasından sadece üç odalı küçük ev ve bir de Arap cariyesi mirasından başka herhangi bir geliri olmadığından annesi çalışmak zorunda kalmıştır. Râkım Efendi'yi büyütme için annesi el dikışı, oya, çevre uçkur işleyerek bunları Salıpazarı'nda kalfa Fedayi'ye sattırması ve diğer günler ise Kalfa Fedayi evlere çamaşır ve tahtaya gönderilmiş arada kendisi de gidip çalışarak geçimlerini sağlamış ve kendi emeğiyle kimseye muhtaç olmadan geçinmişlerdir (Ahmet Mithat 2016: 13-14). Râkım Efendi, annesinin sa'yı sonucu büyümüş ve annesinin çalışması ile ihtiyaçlarını karşılamıştır. Râkım Efendi'nin beş yaşına geldiği zaman ilköğretimini Salıpazarı'ndaki Taş Mektebi'nde görmüş, on bir yaşında ise İstanbul tarafındaki Validiye Rüştîye Mektebi'ne gitmiş ve on altısında burada mezun olduktan sonra Hariciye Kalemî'nde memur olarak işe başlamıştır. (Ahmet Mithat 2016: 14).

Ahmet Mithat'ın roman karakteri Râkım Efendi, Hariciye Kalemî'nde gece gündüz çalışan birisidir. Râkım Efendi, sabah Süleymaniye'deki mektebe gidip saat dörde kadar orada ilmini ilerletmiş, sonra kaleme gidip sa'y u amel etmiş iş çıkışı kalemde aldığı Fransızca dersini takviye amacıyla Galata'daki bir hekime gidip Fransızcasını

ilerletmiştir. Akşam yemeğinden sonra ise Hariciye Kalemî'nde arkadaşı olan bir Ermeni'ye Türkçe öğretmesi karşılığında onun Fransız kitaplarından ilmini ilerletmiştir (Ahmet Mithat 2016: 14). Hatta cuma ve pazar günleri bile Ermeni arkadaşının kütüphanesinde gün boyu ilim çalışmıştır (Ahmet Mithat 2016: 15). Râkım Efendi, dört sene bu şekilde eğitimine devam etmiş ve bu sürede sarf ve nahv'den başka risale-i erbaayı şerhleriyle görmüş, mantıkta tasdikât-ı hitama kadar tahsil eylemiş, ilm-i hadis ve tefsir ve fıkıh bile öğrenmiştir. Farisi'den *Gülistan, Baharistan, Bostan, Pend-i Attar, Hafız ve Saib*'i bitirip birçok şiiri ezberlemiş, Fransızca lisanını mükemmel bir şekilde öğrenmiş ve Galata'daki dostundan hikmet-i tabiiye, kimya ve anatomi tahsil etmiş, Ermeni dostunun kütüphanesinde coğrafya, tarih, hukuk ve siyaset hakkında yeterince malumat toplamış ve birçok Fransız romanını okumuş ve birçoğunu ise ezberlemiştir (Ahmet Mithat 2016: 15-16).

Ahmet Mithat, romanda Râkım Efendi'nin çalışkanlığını vurgulamak amacıyla dönemin memur prototipini Felatun Bey portresinde eleştirmiştir. Dairedeki memurların gece gündüz çalışmak yerine haftada bir gün makama gelip burada üç dört saat zaman öldürdüklerini ifade etmiştir. Memurların diğer günlerini ya Kağıthane, Çamlıca gibi seyir bölgelerine gittiklerini ya evde dünkü yorgunluğu çıkarttıklarını ya Beyoğlu'nun çarşıları gezilerek dost arkadaşına uğradıklarını ya sabaha kadar eve gelen dostlarla evlerde eğlendiklerini ya da alafranga eğlence mekanları gezdiklerini bildirmiştir (Ahmet Mithat 2016: 4-5).

Râkım Efendi'nin eğitimini devam ederken bir yandan sa'y u amel ederek eğitim harcamalarını bedavaya getirttiğini vurgulayan Ahmet Mithat, yirmi yaşına kadar parasız kalan Râkım Efendi'nin, eğitimini bitirdikten sonra kalemde işe başladığını ve buradaki maaşın yüz elli kuruş olduğunu belirtmiştir (Ahmet Mithat 2016: 16). Râkım Efendi'nin kalemde çalışırken boş vaktinde teşebbüs-i şahsi gerektiren işlere giriştiğini belirten Ahmet Mithat bir gün dostlarından bir matbaacının kendisine Fransızca bir kitabı yirmi altın karşılığında Türkçeye çevirmesini istediğini ve Râkım'ın yüz elli iki yüz büyük sayfalı kitabı bir haftada çevirmek şartıyla kabul ettiğini belirtmiştir. İlk işinden şevkle sa'y u gayret etmesine karşın kitabı bir haftada değil 12 günde bitirdiğini ancak matbaacının kitap bedelini tek bir seferde verdiği dile getirmiştir (Ahmet Mithat 2016: 16). İlk defa bu kadar parayı bir arada gören Râkım Efendi'nin sa'y u amel sonucu bu parayı kazandığı için mesut olduğunu ve kazandığı parayı kişisel serveti olarak addetmeyip o güne kadar kendisine bakan dadısıyla sevincini paylaştığını belirtmiştir. Râkım Efendi'nin fakr u zaruret içinde büyümesine karşın tokgözlü olarak büyüdüğünü ancak paranın saadet getirdiğini bildiğini ve refah yolunda harcamak için para kazanmayı sevdiğini vurgulamıştır (Ahmet Mithat 2016: 17). Râkım Efendi'nin ilk defa kazandığı büyük bir meblağlı parayı tüketim harcamalarına ayırmadığını ve ilk kazandığı para ile dadısının birkaç kat elbise alıp temiz temiz giyersin ısrarına rağmen bu para ile artık günlük temel ihtiyaçlarının karşıladıklarını ve dadıyı günlük temizlik işlerinde göndermekten alıkoyduğunu belirtmiştir. Paranın geri kalan kısmıyla da evin tamir edilecek kısımlarını elden geçirdiğini anlatmıştır (Ahmet Mithat 2016: 17). Râkım Efendi'nin çalışkanlığı sonucu kısa sürede yeni işler edindiğini belirtmiş, Babiali'ye gelen ecnebi gazeteleri baştan aşağıya okuduktan sonra gazetelere bentler yazmaya başladığını ifade etmiştir. Bu hizmeti başta bedava yaparken Râkım'ın bu işi düzenli

yapması için gazete sahiplerinin haftada ve on beş günde bir Râkım'ın eline birer ikişer lira verdiklerini, Râkım'ın bu işten kazanç elde ettiğini, sonraları ise gelirinin fazlalattığını ve haftada iki liralık bir gelir seviyesine gelince Râkım'ın, kalemdeki memurluk işini bıraktığını artık sadece sa'y u ameli geçinmeye başladığını belirtmiştir (Ahmet Mithat 2016: 17-18).

Ahmet Mithat, Râkım'ın zamanla yabancı dostları artırmasıyla kendisine bir alafrağa tercümanlık yolunu açtığını ve ecnebilere nota, layiha, protesto ve arzuhal gibi yazılar yazdığını ifade etmiştir (Ahmet Mithat 2016: 18). Birkaç sene bu şekilde sa'y u amel ederek ayda yirmi otuz lira kadar kazandığını ve bu parayı kazanmak için 24 saatin sadece yedi saatini zorunlu ihtiyaçlarını karşılayıp on yedi saatini sa'y u amel ettiğini vurgulamıştır (Ahmet Mithat 2016: 18). Kazancını artıran Râkım Efendi'nin bu kazancıyla yatırım işlerine giriştiğini, Salıpazarı'ndaki evini tamir ettiğini ve içini de güzelce dayayıp döşediğini belirtmiştir. Ayrıca kendisine bir kütüphane oluşturup Türkçe ve Fransızca eserler topladığını ve mesleğinde ilerletmek için kitaplara yatırım yaptığını ifade etmiştir. Bu kadar masraf yapmasına karşın yine cebinde parasının eksik olmadığını belirtmiştir (Ahmet Mithat 2016: 18). Ahmet Mithat, Râkım'ın kazandığı servet ile kendi kişisel tüketimi yanında dadısını da düşündüğünü vurgulamıştır. Kazandığı servetle dadısını yardımcı olmak amacıyla bir cariyeye almaya karar verdiğini ve yüz altına bir esirciden sekseni peşin yirmisi senetle yüz altına bir cariyeye satın aldığını belirtmiştir. Cariyeyi satın aldıktan sonra sa'y u amele devam ettiğini ve Beyoğlu'nda iki önemli işini halletmek için Beyoğlu'na çıktığını burada Silistre valisine bir arıza yazdığını ve bu işlerin karşılığı olarak Râkım'a üç aydan beri yazdığı evrakların toplamı olarak 30 lira verildiğini belirtmiştir (Ahmet Mithat 2016: 20-22). Hakkını aldıktan sonra diğer işine gittiğini ve Asmalımescit'e yerleşen İngiliz bir ailesinin iki genç kızına haftada bir gün Türkçe dersi için iş teklifi edildiğini ve Râkım Efendi'nin her türlü işi gördüğü için her ders için bir İngiliz lirası karşılığında işi kabul ettiğini belirtmiştir. İşleri hallettikten sonra ev yolunda sabah esirciyle yaptığı senedi borç kalmaktan hoşlanmadığı için yirmi altını verip senedini aldığını belirtmiştir. (Ahmet Mithat 2016: 22-23).

Ahmet Mithat, Râkım'ın Cuma günleri Asmalımescit'teki kızlara ders vermek için öğleden sonra yedide Asmalı mescide gidip burada ders vermeye başladığını, (Ahmet Mithat 2016: 26) kazancının artmasıyla artık evden işe arabayla gittiğini ve kazancını harcıyıp bundan istifade ettiğini belirtmiştir (Ahmet Mithat 2016: 28). Ahmet Mithat, Râkım Efendi'nin evde dadısına yardımcı olarak aldığı Canan'a bir piyano aldığını ve burada yine kazancını şahsi harcamalar yerine başkaları içinde harcadığını belirtmiş ve bu davranışıyla kendisinde bir dayanışma duygusu olduğunu vurgulamıştır. Canan'ın eğitimi için yatırım yapan Râkım Efendi (Ahmet Mithat 2016: 35) Canan'ın komşuda piyano derslerine gidip gelmesiyle tanıştığı piyano hocası Yozefino'nun Canan'a ücretsiz ders vermeyi kabul etmesiyle usta ücretini bedavaya getirdiğini ancak 400 frankı peşin gerisini bir ay müddetle 700 franga bir piyano satın aldığını belirtmiştir (Ahmet Mithat 2016: 38).

Râkım Efendi yedi sekiz sene gece gündüz çalışarak elde ettiği kazancı onun hak ettiği mükâfat olarak Ahmet Mithat tarafından onaylanmıştır (Ahmet Mithat 2016: 44). Râkım Efendi'nin eve aldığı Canan ile Türkçe öğrettiği İngiliz kızlarla olan muhabbeti

Râkım'ın sa'y u amelini etkilemediğini vurgulamış, Râkım Efendi'nin evvelki gibi yine yazılarını yazdığı yerlere gittiğini ve para kazanmaya devam ettiğini belirtmiştir. Elde ettiği tüm kazancı evine, dadısına ve Canan'a harcadığını masrafları artsa bile gelirin fazla olduğunu, gelirin geri kalanını da israf etmediğini, Dadı Kalfa'ya verip Dadı Kalfa'nın sandıkta sakladığını ifade etmiştir (Ahmet Mithat 2016: 67). Râkım Efendi'deki para kazanma hırsının şahsi çıkarı doğrultusunda olmadığını göstermek için tüm kazancını Canan'a harcadığını bir daha vurgulamıştır. Canan'ın dolabında en ala yapma çiçek, çekmeceesinde bir iki elmas iğnesi, küpesi, yüzüğü eksik olmadığını ifade etmiş ve her hafta Râkım'ın kendisine altın gümüş seksen kuruş verdiğini, Canan'ın bu parayı biriktirdiğini ve sonra paraları Râkım'a verip Râkım'ın kendisine yüzük, saat, kordon gibi eşyalar aldığını belirtmiştir (Ahmet Mithat 2016: 68). Ahmet Mithat, Râkım Efendi'nin sa'y u ameli kişisel çıkarı için değil topluma fayda sağlamak amacıyla kullandığını göstermek için Râkım'ın yüz altına aldığı cariyeyi Yozefino aracılığıyla bin beş yüz liraya talip olana Canan'ı satmaya razı olduğunu ancak Canan'ın bedeli olan lirayı Canan'a çeyiz olarak teklif ettiğini belirtmiş ancak Canan'ın gitmediğini ifade etmiştir (Ahmet Mithat 2016: 74-75). Râkım Efendi eğlencesinin sürdürürken bile sa'y u ameline devam ettiğini (Ahmet Mithat 2016: 106) o gün yine Râkım'ın işleriyle meşgul olduğunu ve akşam eve geldikten sonra bazı tercüme işleriyle gece iştigal ettiğini ifade etmiştir (Ahmet Mithat 2016: 114).

Ahmet Mithat'ın roman karakteri Râkım Efendi gösterdiği sa'y u amel ederek servet artırılmasına karşılık diğer roman karakteri Felatun Bey babasının mirasını tüketen ve göstermelik olarak Kalemiye'de çalışan tembel bir kişidir. Devlet dairesinde Râkım Efendi'yle iş arkadaşı olan Felatun Bey Râkım Efendi'nin çalışkanlığından hoşlanmayan ve Râkım Efendi'nin para hırsı olan bir işkolik olduğunu düşünen biridir. Ahmet Mithat, Râkım'ın zıddı olan Felatun Bey'i miras sonucu ele geçen servetini tüketen biri olarak resmetmiştir. Romanda bu iki karakter aynı kurumda çalışan iki arkadaş olarak gösterilmiş ve bazen romanda karşılıklı konuşmalarda bulunmuşlardır. Ahmet Mithat bu konuşmalarda Felatun ve Râkım Efendi'nin sa'y u amele olan bakışlarını resmetmiştir. Felatun'la Râkım bazen karşılaşmalarına karşın Râkım'ın işim var diye sürekli izin istemesine bozulan Felatun'un Râkım'a hakaretvari bir şekilde sürekli "iş iş diye çıkıştığını" ve "bu kadar iş neyin nesi, artık çalışmayı bırak kazandıklarını biraz da harca" demesine karşın Râkım Efendi'nin buna "birader kendisinin ne tarlasının ne bağının ne de geliri olduğunu çalışmazsa aç kalacağı" cevabını verdiğini ve "sa'y u amelden başka hiçbir geçim yolunun olmadığını" belirttiğini bildirmiştir (Ahmet Mithat 2016: 95).

Felatun, Râkım'ı bir gün ikna ederek beraber metresi Polini'n kaldığı mekana gittiğini belirten Ahmet Mithat, tanışma esnasında Râkım'ın Polini'ne cevaben "Geliriyle yaşayan kişi değilim, iş güçle yaşar maişetimi gideren bir kişiyim" dediğini ve Polini'n "sen demek ki amelesin" demesine üzerine Felatun Bey'in araya girerek "Kalemle işler amele cevabını" verdiğini ifade etmiştir. Polini'nin "Gazeteci misin" demesi üzerine Râkım Efendi'nin "Evet her şeyi yaptığımı, ufak tefek roman ve tiyatro yapıp ve gazeteye yazan bir ameleym" diye cevap vermesiyle Ahmet Mithat, Râkım'ı özel teşebbüsle gelirini kazanan biri olarak göstermiştir (Ahmet Mithat 2016: 97-98).

Ahmet Mithat, Felatun Bey'in "Ayda dört liraya şu İngilizlerin kahrı çekilmez bırak işi" demesi üzerine Râkım Efendi'nin "Ne yapalım birader para lazım" cevabını verdiğini belirtmiş ve bunun üzerine Felatun'un Râkım'a cevaben "Adam parayla kafayı bozmuş gel sana ayda dört lirayı ben vereyim" demesine karşın Râkım'ın "Benim yaşayışım pek iyidir" cevabını verdiğini söylemiştir (Ahmet Mithat 2016: 101). Râkım'ın, Felatun'a "Birader senin israfın sonunu iyi görmüyorum" demesine karşın cevaben Felatun Bey'in "Kendisinin israf yapmadığını üç ay zarfından kazandığı paranın sarf ettiğinden fazla olduğunu" belirttiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Râkım Efendi'nin cevaben "Bu duruma memnun olduğumu gerçek yaşayışın kazandığı kazançla yaşandığını ve bir adamın ancak kazandığıyla yaşayabilir" dediğini ifade etmiştir. Râkım Efendi'nin "Bu kadar kazancı nasıl elde ettiniz ticaretle demesi" üzerine Felatun Bey'in "Bizim gibi adamların ticareti cebine kırk elli koyar başlarsın oynamaya kırk elli lira çoğalır sonra kalkarsın" demesine Râkım'ın "Kumarda başlangıçta kazanılmasına karşın servetini heba edeceğinden korktuğunu yirmi otuz bin lirayı birkaç ayda kaybedeceğini" söylediğini ifade etmiştir (Ahmet Mithat 2016: 101-102).

5. Sonuç

Osmanlı basınının kamuoyunu oluşturup halkı yönlendirdikten sonra aydınlar gazeteler aracılığıyla halkı eğitmeye önem vermiştir. Ve bu doğrultuda basında onları bilgilendirici birçok konuda yazılar yazılmıştır. Aydınların halka aşılacak istedikleri bir konu da sa'y u amel düşüncesidir. Osmanlı'nın iktisaden geri kalmasının nedeni olarak halkın geçim sıkıntısını gidermek için devlet memurluğundan başka işlerle meşgul olmaması ve halkın teşebbüs-i şahsi gerektiren ticari ve zanaat işlerine rağbet etmemesi gösterilmiştir. Osmanlı'nın iktisaden terakki etmesi için halkın sa'y u amelinin özel teşebbüs gerektiren işlerde kullanması ve bu doğrultuda sa'y u amel etmesi istenmiştir. 1860'lardan beri basında aydınların sıklıkla dile getirdiği bu düşünceye döneminde en fazla değinen ve güncel yaşamında da bu düşünceyi uygulayarak teşebbüs-i şahsi ile geçimini sağlayan kişi Ahmet Mithat Efendi'dir.

Ahmet Mithat, Osmanlı vatandaşlarının özellikle İstanbul'da yaşayan Müslümanların memurluğu tek geçim kaynağı olarak görmelerini eleştirmiştir. Halkın özel teşebbüs tarzı işlere rağbet etmesi için olumlu bir üslupla sa'y u amelin sonucunun zenginleşme olduğunu vurgulamıştır. Osmanlı'nın Avrupa devletleri gibi iktisadi kalkınmasını gerçekleştirmesinin ancak halkın sa'y u amelle iştigal etmesiyle olacağına kanaat getirmiştir. Avrupa'daki birçok iktisadi girişimin özel teşebbüsle gerçekleştiğinin farkında olmuş ve bu doğrultuda Osmanlı halkına çalışma psikolojisini aşılacak istemiştir. Çocukluğunda bir aktar dükkânında çırak olarak çalışması, yazarlık işleriyle uğraşırken yayınevi kurarak kendisi ve aile fertleriyle birlikte kitaplarının basım işlerini sa'y ederek gerçekleştirmesi, sonradan sa'y u amelle elde ettiği kazançla bir çiftlik satın alması ve bu çiftlikte arıcılık ve tavukçuluk gibi sektörlere modern teknoloji ile üretim yapması ve çiftliğin yakınındaki kaynak suyu damacancılarla İstanbul'a getirip burada bir dükkânda satması gibi teşebbüsleri kendisinin benimsediği ve yazılarından sürekli vurguladığı sa'y u ameli hayatında uyguladığını göstermektedir.

Ahmet Mithat, insanoğlunun sa'y u amelinden başka hiçbir sermayesinin olmadığını belirtmiş ve bugünkü oluşan sermayelerin eski dönemlerin sa'y u amelin sonucu olduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda sermaye sahibi olmak için çalışmaktan başka bir yol olmadığını söylemiş ve sa'y u amel peşinde olanların kısa sürede birçok sermayeyi biriktirdiklerini belirtmiştir. Ahmet Mithat insanın tek geçim kaynağı olarak sa'y u ameli eğitimle donatması ve geliştirmesi gerektiğini ve bu yapıldığı takdirde sa'y u amelinden daha fazla istifade edeceğini ifade etmiştir. Ahmet Mithat'ın çalışma psikolojisini aşılama istediği kitle İstanbul'da ikamet eden Müslümanlar oluşturmaktadır. Anadolu ve Rumeli'deki Müslümanların ve ülkedeki gayrimüslimlerin sa'y u amel ederek geçimlerini sağlayıp birçok servet edindiklerini eserlerinde belirtmiştir. İstanbul'da Müslüman halkın sa'y u amelle geçimini sağlamayı ve ticaret ve zanaat gibi sektörlerde çalışmayı hor görmesini eleştirmiş ve bu sektörlerin memurluktan çok daha fazla kazanç getireceğini vurgulamıştır.

Ahmet Mithat sa'y u amelin faydalarını romanlarında dile getirmiştir. Yazdığı romanların birçok başkarakteri sa'y u amelle geçimini sağlayan ve zenginleşen tiplerdir. Ahmet Mithat'ın *Müşahadat*'taki Seyyid Mehmed Numan, *Paris'te Bir Türk*'teki Nasuhi Efendi, *Para*'daki Vahdeti, *Esrar-ı Cinayet*'teki Osman Sabri Efendi ve *Felatun Bey ile Râkım Efendi*'deki Râkım Efendi sa'y u amelle geçimini sağlayan çalışkan kişilerdir. Bu çalışmada incelenen Râkım Efendi sa'y u amelle geçimini sağlayan, bundan başka sermayesi olmadığını farkında olan, çalışmayı hayatının merkezine yerleştiren ve günün on yedi saatini çalışmaya ayıran bir roman karakteridir.

Ahmet Mithat, bu roman karakteri ile sa'y u amelle bir insanın mesut olacağını göstermeye çalışmıştır. 6-7 yedi yaşlarından babasını kaybeden ve babası tarafından miras olarak bir şeyi olmayan Râkım Efendi, çocukluğunda annesi ve dadı kalfadan gördüğü çalışma psikolojisini içselleştirmiş ve okulunu bitirdikten sonra kaleme memur olarak atandıktan sonra gününün çoğunu çalışmaya ayırmıştır. Kalemde başka özel girişim gerektiren hocalık, arzuhalcilik ve çevirmenlik gibi birçok işte sa'y u amel etmiş ve zamanla özel girişimle yaptığı işlerin artmasıyla kalemdeki işini terk etmiş ve tüm vaktini özel girişim gerektiren işlerine ayırmıştır. Râkım Efendi, sa'y u amelle kazandığı servetten istifade etmiş ve sadece para kazanmak için para kazanmaktan ziyade geçimini sağlamak ve refahını artırmak amacıyla sa'y u ameli gerçekleştirmiştir. Ayrıca kazancının toplumsal menfaati için de kullanmış ve dadı kalfanın evlere temizliğe gitmesine izin vermemiş ve ona yardımcı olmak için bir esir kızı satın almış ve sonra da bu esir kızı olan Canan'ın kişisel gelişimi için ona gerekli yardımı yapmıştır. Râkım Efendi'nin gerçekleştirdiği sa'y u amel Batı tarzı burjuva tipinden ziyade kendi maişetini karşılayıp refahını artıran ve bu refaktan başkalarının istifade etmesine yardımcı olan bir çalışkan insan tipidir.

KAYNAKÇA

AHMET MİTHAT EFENDİ, (1296/1879). *Sevda-yı Sa'y u Amel*, İstanbul, Kırkambar Matbaası.

- AHMET MİTHAT EFENDİ, (2016), *Felatun Bey ile Râkım Efendi*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- AHMET MİTHAT EFENDİ, (2003), *Müşahadat*, Ankara, Akçağ Yayınları,
- AK, M. (2006). Doğu-Batı İkileminde Bir Osmanlı Entelektüeli Ahmet Mithat Efendi'nin Batı'yı Tanıma Çabasına Bir Bakış, *Marife*, 6/3.
- BAYKAL, H. (1990), *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, İstanbul, Afa Matbaacılık.
- BAYRAK, Ö. (2015), *Yeni Türk Edebiyatı 1*, İstanbul, Kesit Yayınları.
- BOLAY, S. H. (2002) Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Düşünce Tarihi, *Türkler 14*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
- ÇAPANOĞLU, M. S. (1964), *İdeal Gazeteci Efendibabamız Ahmet Mithat*, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- ÇAVDAR, T. (2007), *İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler*, Ankara, İmge Yayınevi.
- ÇONOĞLU, S. (2015), *Bir Hayat Hikâyesinin Kâğıttan Tanıkları Hikâye ve Romanlarında Ahmet Mithat Efendi*, İstanbul, Ötügen Yayınları.
- DOĞAN, C. (2013), Doğu ile Batı Arasında Bir Türk Filozofu: Ahmet Mithat Efendi'nin Hayatı ve Bilimsel/Felsefi Düşünceleri Üzerine, *EKEV Akademi Dergisi*, 17/56.
- DURGUN, H. H. (2015), *Ahmet Mithat Efendi ve Edebiyat*, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- JELTJAKOV, A. D. (1979), *Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın (1729-1908 Yılları)*
- İNÜĞÜR, N. (1999), *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul, Der Yayınları.
- KAPLAN, M. ve diğerleri (1979), *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi III*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- KUDRET, C. (1986), Ahmet Mithat 1, *Tarih ve Toplum*, 28.
- KOLOĞLU, O. (2010), *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- KOLOĞLU, O. (1985), Osmanlı Basını İçeriği ve Rejimi, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi 1*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- KORKMAZ, F. (2011), Ahmet Mithat Efendi'nin İlk Romanlarında Mısır ve Mısırlılar, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 45, Erzurum.
- NALCIOĞLU, B. U. (2013), *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu (1828-1878)*, İstanbul, Yeditepe Yayınları.
- OKAY, M. O. (2002), *Teşebbüse Sarfedilmiş Bir Hayatın Hikayesi, Kitaplık*, 54.
- RADO, Ş. (1986), Ahmet Mithat Efendi, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- SARIDOĞAN, K. (2014), Ahmet Mithat ve Dağarcık Mecmuası Üzerine Bazı Tespitler, *İdil Dergisi*, 3/11.
- TOPRAK, Z. (1984), Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı, *Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984)*, İstanbul, Gelişim Yayınları.
- UĞUREL, Ö. Ş. (2014), Ahmet Mithat Efendi'nin Yayımladığı Gazete ve Dergiler (1868-1876), *Turkish Studies*, 9/3.
- URAZ, M. (1941), Ahmet Mithat, İstanbul, Tefeyyüz Matbaası.
- UÇMAN, A. (2002), Türk Romanında İlk Alafranga Tip: Felatun Bey, *Kitaplık*, 54.

ÜLGEN, E. (1994), Ahmet Mithat Efendi De Çalışma Fikri, İstanbul, Ahilik Araştırma ve Kültür Vakıf Yayınları.

YILDIRIM, F. (2011) Ahmet Mithat Efendi'nin Felatun Bey ile Râkım Efendi Romanında İronik Söylem, *Turkish Studies*, 6/3.

Summary

The reasons for the economic decline of the Ottoman state in the 19th century were questioned and it was asked to realize the economic development of the country as soon as possible. Although the Ottoman bureaucrats made many attempts with the support of the state in order to find a solution to this problem, no benefit was obtained from them. As a result of the failure of the steps taken by the state in economic development, the idea that the economic success would be realized by the public's private initiative rather than with the support of the state was born in 1860 and many companies were encouraged by the state to open many companies. In 1831, after the official newspaper of the state established in the country, Takvim-i Vekayi, the country's duty to create public opinion was published through newspapers published in 1860. Working in the periodicals of the period, the need-i-health was mentioned and the work psychology was intended to be given to the public. The reason of the country's economic retardation is the lack of private enterprise talent in the people. It is stated that today's economic success of Europe is the result of the realization of all economic activities by the people and that the people have invented many technologies by competing with each other and this competition has caused the increase of the spirit of enterprise in the people. It was stated that the economic welfare of non-Muslims living in the country stemmed from the fact that they were engaged in business requiring private enterprises and that the commercial and industrial enterprises in the country carried out them.

One of the intellectuals who mentioned this subject in 1870s was Ahmet Mithat Efendi in the 1860s. First, there were many articles published in the magazine Dağarcık in 1872 and in the Tercüman-ı Hakikat newspaper in 1878. Tercüman-ı Hakikat'ta writings in 1879 Sevda-yı Sa'y u Amel in the title book has been made. Ahmet Mithat has frequently mentioned this subject in other economics books. Ahmet Mithat has also shared the psychology of working with people in the novels, and many of the novels he wrote have chosen his lead character among the people who devoted his livelihood to life. In this study, in the light of Ahmet Mithat's writings in the press, he gave the idea of the righteous, and the portrait of Râkım Efendi, the character of Râkım Efendi and Felatun Bey, which he published in 1876, was examined under the light of deeds.

According to Ahmet Mithat, the citizens of the Ottoman state criticized the fact that Muslims living in Istanbul considered the civil service as the sole source of income and stated that the result of the number process was enrichment in a way that encouraged the public to demand private works. Ahmet Mithat was convinced that the Ottomans would be engaged in the economic development of the European states, and that many economic enterprises in Europe were aware of the private enterprise and tried to instill the psychology of the Ottoman people in this direction. Ahmet Mithat stated that there is no

capital other than the number of human beings and emphasized that today's capital is the result of the number of ancient periods. In this respect, he stated that there is no other way to work for having a capital and that many of those who are in pursuit of the deeds have accumulated a lot of capital in a short time. Ahmet Mithat stated that as a single source of livelihood, human resources should be equipped and developed with education and if this is done, they will benefit more than they are. The mass that Ahmet Mithat wants to instill in his work psychology constitutes the Muslims residing in Istanbul. It stated in his works that Muslims in Anatolia and Rumelia and non-Muslims in the country have made a lot of wealth by making a living and getting many fortunes. He criticized the fact that the Muslim people in Istanbul despised their livelihoods and despised the work in sectors such as trade and crafts and emphasized that these sectors would gain much more than civil service.

Râkım Efendi studied in this study is a novel hero who devotes his life to 17 hours of the day, who makes a living and is aware that he does not have any capital. Ahmet Mithat, with this novel character, has tried to show that a person will be a low. Râkım Efendi, who lost her father from her sixties to seven years old and did nothing as inherited by her father internalized the psychology of work that she saw from her mother and nanny during her childhood, and devoted most of her day to studying after she had been appointed as a clerk after finishing her schooling. As a translator, he has done business in many jobs and in time he has left his job in his pen due to the increase in his work in private enterprise and devotes all his time to his private works. Râkım Efendi, who had made use of the fortune to which he had now become a charity and realized a number of works to earn his living and to increase his welfare rather than simply making money to earn money. She also used it for the social benefit of her earnings, and the nanny did not allow her boss to go to the houses to clean up, and bought a captive girl to help her and then provided her with the necessary assistance for the personal development of this captive daughter, Canan. The number of people performed by Râkım Efendi is a type of hardworking person who meets his own wage rather than the type of Western bourgeoisie, increases his welfare and helps others benefit from this welfare.